

Francis Marie Riaux

ASSAIG SOBRE PARMÈNIDES

EDICIONS ENOANDA

ÍNDEX

PRIMERA PART

INTRODUCCIÓ I BIOGRAFIA

- I. Bibliografia
Treballs d'Henri Estienne, Scaliger, Fulleborn,
Brandis, Cousin i Karsten..... 1
- II. Biografia
Discussió cronològica sobre el naixement de
Parmènides; el seu viatge a Atenes; els seus
deixebles 5
- III. Valor literari del poema sobre la natura
Autenticitat dels fragments conservats 16

SEGONA PART

DOCTRINA

- I. Què era l'eleatisme abans de Parmènides 22
- II. Parmènides renova l'eleatisme
Caràcter general del seu sistema; oposició
de la raó als sentits; separació absoluta de les
dues parts de la seva doctrina 24
- III. Punt de partida de la doctrina de la veritat
Oposició de l'ésser i el no-ésser 28
- IV. Què és l'ésser 30
- V. Unitat absoluta de l'ésser. Com ho
establí Parmènides 31
- VI. L'ésser és continu i indivisible 36
- VII. La immobilitat absoluta de l'ésser en l'espai 38
- VIII. Immobilitat absoluta de l'ésser en el temps
L'ésser no pot néixer ni morir; és etern 40

IX. L'èsser absolut és perfecte	48
X. Identitat absoluta de l'èsser i el pensament de l'èsser	52
XI. Exposició de la física o cosmologia de Parmènides, el τὰ πρὸς δόξαν. Caràcter d'aquesta part de la doctrina	55
XII. Dos principis de les coses, el foc i la nit	57
XIII. Teoria de la formació de l'univers Com el món és compost de tres parts	61
XIV. Descripció de les diferents parts del món ...	63
XV. Solució de Parmènides a alguns problemes concrets. Valor de la seva cosmologia	65

TERCERA PART

INFLUÈNCIA I RESULTATS DE LA DOCTRINA DE PARMÈNIDES A L'ANTIGUITAT

I. L'eleatisme després de Parmènides	69
II. Melissos. En què es convertí l'eleatisme a les seves mans	73
III. Els sofistes.— L'escepticisme de Gòrgias	78
IV. La unitat de l'èsser de l'escola megàrica Dialèctica d'aquesta escola. El seu escepticisme sobre el món exterior	81
V. Plató Importància dels seus treballs sobre l'eleatisme El rol del llenguatge en la formació dels nostres coneixements. Distinció dels gèneres i dels éssers particulars. Espeusip i Xenòcrates	83
VI. Aristòtil El sistema de la unitat absoluta apreciat des del punt de vista peripatètic Eudem i Teofrast	96
VII. Idealisme unitari dels alexandrins. Plotí, Procle, Joan Filopó i Simplicí	111

QUARTA PART

VALORACIÓ DE LA DOCTRINA DE PARMÈNIDES

I. Resum del seu sistema	121
II. Què hi ha de fals en l'eleatisme	126
III. Autèntic valor de l'eleatisme	129
IV. Conclusió	132

Nota editorial

L'Assaig sobre Parmènides de Françaís Marie Riaux (1810-1883) és un text quasi de culte en la tradició doxogràfica d'aquest filòsof presocràtic i reflecteix la mirada sobre Grècia que tenia la generació que havia nascut a França al temps del Primer Imperi napoleònic (1804-1815) i que construí la tradició historicista i positivista de la Segona República (1848-1852) i especialment de la Tercera a partir de 1870. És, doncs, un testimoni retrospectiu de l'època on el coneixement de la tradició clàssica fou mes àmpliament divulgat tant a l'escola com en la cultura popular.

Publicat el 1840, en plena monarquia de Lluís Felip d'Orleans, el rei ciutadà, aquest Parmènides fa una bona síntesi de l'estat dels coneixements sobre el filòsof just abans del desvetllament de la filologia alemanya i del comparatisme filològic i llegit avui pot oferir encara intuïcions filosòficament significatives sobre el primer savi grec que negà l'existència del canvi.

Riaux va ser un personatge quasi paradigmàtic de la república de professors i funcionaris que s'establí a l'estat francès als anys centrals del segle XIX. Sense haver estat un autor de primer ordre, té un lloc en la tradició, tan francesa i tan vuitcentista, del filòsof-professor o del filòsof-funcionari. És quasi el model paradigmàtic de l'erudit, que guanya oposicions duríssimes mentre escriu llibres farcits de documentació.

Professor d'ensenyament secundari per oposició des de 1834, el seu primer destí fou el col·legi reial de Bourges, on substituï ni més ni menys que Joseph Tissot, un filòsof avui oblidat però que era l'autor de la història de la filosofia més estudiada al

batxillerat francès de la segona meitat del XIX. Més endavant accedí al professorat universitari a Rennes substituint Félix Ravaisson, un altre nom que ara no diu res, però que fou el mestre de Bergson, que li dedicà fins i tot un assaig.

A més del Parmènides, Riaux va escriure sobre Francis Bacon, el paral·lel anglès de Descartes, com el agradava considerar-lo aleshores, però també sobre personatges menors de la cultura francesa del XVII (Françoise de Motteville i la salonière Charlotte Moreau de La Meltière. Són llibres farcits de documentació, però que dormen plàcidament en la pols de les biblioteques.

Si ha semblat interessant recuperar aquest Parmènides és bàsicament per recollir una mirada que la lectura germànica dels presocràtics va deixar sense una posteritat definida. Cada època té la seva pròpia manera d'afrontar la tradició filosòfica i abans de la lectura canònica dels presocràtics que arranca de Herman Diels també hi havia vida. Diels, per cert, va néixer el 1848, i per tant, vuit anys després de la publicació d'aquest llibre. El Parmènides epistemològic i lògic potser no és el més llegit avui, però en tot cas cal conèixer-lo i havia de tenir el seu lloc en la reconstrucció la de historiografia clàssica al voltant de la filosofia clàssica que Edicions Enoanda vol oferir als lectors catalans.

ΣΟΚΡΑΤΗΣ· Μέλισσον μὲν καὶ τοὺς ἄλλους οἱ ἑνέστώς λέγουσι τὸ πᾶν αἰσχυρόμενος μὴ φορτικῶς σχώπτωμεν, ἥτοον αἰσχύνομαι ἢ ἓνα ὄντα Παρμενίδης. Παρμενίδης δὲ μοι φαίνεται τὸ τοῦ Ὀμήρου, αἰοῖος τέ μοι ἄμα δεινός τε. Συμπροσέμιξα γὰρ δὴ τῷ ἀνδρὶ πάνυ νέος πάνυ πρεσβύτη, καὶ μοι ἐφάνη βάθος τι ἔχειν παντάπασι γενναιον... φοβοῦμαι οὐκ μὴ οὔτε τὰ λαγόμενα ξυνίωμων, τί τε διανοούμενος εἶνε πολὺ πλεόν λειπώμωεθα...

Teetet, 184a.

SÒCRATES: Em temo que hem estat bastant desafortunats a criticar Melissos i els qui sostenen que tot és un i immòbil; però encara ho seria menys per a tots ells que per a Parmènides. Parmènides em sembla al mateix temps *respectable i terrible*, per servir-me de termes homèrics. El vaig conèixer essent jo molt jove i ell molt vell, i em semblà que en els seus discursos tenia una profunditat absolutament extraordinària. Per tant, tinc molta por que no compreguem les seves paraules, i encara menys els seus pensaments...

Ibid.

PRIMERA PART

INTRODUCCIÓ I BIOGRAFIA

I. BIBLIOGRAFIA.— TREBALLS D'HENRI ESTIENNE,
SCALIGER, FULLEBORN, BRANDIS, COUSIN I KARSTEN

El nom de Parmènides segurament és un dels més famosos de la història de la filosofia antiga; i al mateix temps és dels filòsofs amb una doctrina menys coneguda. Sigui per atzar o a causa de l'obscuritat que envolta des del principi els sistemes antics i en particular el de Parmènides, no veiem que la crítica moderna hagi mostrat gaire afany a dirigir cap a aquesta doctrina les recerques i l'erudició de què disposa.

Els fragments de Parmènides no es van editar fins al segle XVI. Henri Estienne en publicà una part¹ en la *Poesis philosophica*. Joseph Scaliger, una mica abans, havia recollit amb cura uns versos de Parmènides; però aquesta col·lecció, que sens dubte hauria deixat poca feina als editors moderns, no va ser publicada; va quedar enterrada a la biblioteca de Leiden enmig d'altres manuscrits de Joseph Scaliger. Van haver de passar dos segles abans que Fülleborn, que havia posat al servei de la filosofia antiga una rara activitat d'esperit que la mort apagà massa aviat, donés per primera vegada

¹ El 1573.

ASSAIG SOBRE PARMÈNIDES

una edició més o menys completa dels fragments de Parmènides amb el títol: *Fragmente des Parmenides, gesammelt, übersetzt und erlaütet*,¹ treball que reproduí en les seves *Beytrage zur Gesch. der Philos.*

Una altra edició dels fragments de Parmènides va ser publicada amb el títol: *Empedoclis et Parmenidis fragmenta ex codice taurinensis bibliothecæ, retituta et illustrata ab Amadeo Peyron. Simul agitur de genuino græco textu commentarii simplicii in Aristotelem de cælo et mundo*, Lipsiæ, 1810, in 8°. En aquesta memòria, Peyron anuncia que havia descobert a la biblioteca de Torí un manuscrit del comentari de Simplicí al *De cælo* tan superior als altres, que aquesta obra, d'inútil que era, esdevingué una font preciosa. Fülleborn s'havia servit quasi exclusivament del comentari de la *Física*. Peyron, amb l'ajuda del manuscrit de Torí, proposà les correccions de vint-i-un versos de Parmènides que eren esmentats en el comentari al *De cælo*.

Però això no va ser més que una feina d'edició textual dels fragments i no la restitució del sistema de Parmènides. Aquesta restitució va intentar-la per primera vegada M. Brandis en la seva memòria intitolada: *Commentationum Eleaticarum, pars prima*.² En aquesta obra, l'il·lustre acadèmic de Berlín va reunir els textos que ens queden de Xenòfanes, Parmènides i Melissos; hi va afegir unes notes erudites que mostren la gran erudició i l'exactitud filològica de l'editor de la *Metafísica* d'Aristòtil, i va coronar aquest treball amb un ràpid esbós de la doctrina de cadascun d'aquests filòsofs, que formen amb Zenó l'escola d'Èlea. M. Brandis havia de continuar aquesta primera publicació i havia anunciat una segona memòria sobre el mateix tema que no va aparèixer, i en la qual sens dubte

¹ Züllichau, 1795, en 8°.

² Altonæ, 1813, en 12.

INTRODUCCIÓ I BIOGRAFIA

hauria donat els desenvolupaments que manquen en la primera.

Després de M. Brandis, M. Simon Karsten va publicar¹ una edició tan completa com era possible dels fragments de Parmènides. En l'informe filològic, M. Brandis havia deixat poc per recollir al seu successor; i el que li havia estat possible fer a ell ho feu, depurant d'una manera que sembla ser definitiva el text dels fragments. A aquest text hi afegí un comentari molt considerable on s'examina el sentit de cada paraula i s'aclareix amb l'ajuda de nombroses citacions. Finalment, M. Karsten va voler fer d'aquests fragments alguna cosa més que una lletra morta, intentant una restitució de la doctrina filosòfica de la qual no són més que restes mutilats com la pols. Però en aquesta darrera part del seu treball el nou editor no ha estat, a parer nostre, gaire més afortunat que en la primera. La seva interpretació del pensament de Parmènides sovint sembla indecisa, i després d'haver comentat quasi sempre sense aclarir amb prou cura els fragments i els punts de la doctrina que exposen, deixa la seva explicació, s'enreda en els detalls i a penes busca el fil conductor que podria relacionar les idees de Parmènides les unes amb les altres i mostrar-ne l'encadenament. Es diria que M. Karsten tem posar totalment a la llum l'autèntic caràcter de l'eleatisme, l'audàcia vigorosa del qual sorprèn i espanta. En segon lloc, en les citacions en les quals es recolza, sembla situar en la mateixa línia els autors de totes les èpoques i atribuir el mateix valor als testimonis dels que són menys coneguts que a les afirmacions d'Aristòtil i de Plató. Finalment, si M. Karsten va ser el primer que investigà què esdevingué l'eleatisme després de Parmènides i quines

¹ *Philosophorum græcorum veterum præsertim qui ante Platonem floruerunt Operum reliquæ. 1 Pars altera, Parmenides.* Amsterdam, 1835, en 8°.

ASSAIG SOBRE PARMÈNIDES

crítiques en feren els filòsofs posteriors a Sòcrates, és de lamentar que en aquest punt hagi estat tan poc satisfactori. De totes maneres, cal fer justícia a la part cosmològica, que M. Karsten va explicar amb molta cura i èxit. Aquest treball, que per cert és de mèrit incontestable, no sembla doncs que sigui suficient per fer conèixer completament el valor i la importància del sistema de Parmènides.

Aquestes són les recerques especials de les quals ha estat objecte Parmènides. Brucker¹ en el seu sistema hi veu a penes un esbós de l'espinozisme. Tennemann i Ritter no se n'han ocupat més que en la proporció que els era permesa als autors d'una història de la filosofia. Ara bé, mentre que les publicacions de M. Brandis i M. Karsten sobre l'escola d'Èlea esgotaren el vessant filològic d'aquestes recerques, els treballs de M. Cousin sobre Xenòfanes i Zenó² en van aportar l'autèntic caràcter i revelaren tot l'abast de l'eleatisme. Per tant, he pensat que un intent de reconstrucció de la doctrina de Parmènides que sigui més fàcil encara podria oferir algun interès, i que semblaria més útil exposar i apreciar un sistema que, al moment en què el geni de les arts i de les conquestes expandia els seus esplendors a Atenes, atacava frontalment la vella escola jònica i sorprenia el vulgar amb un enigma audaç llençat per desafiar les creences del sentit comú i del qual els elements, aviat dispersos en el xoc de les discussions, anaren uns a dissoldre's i a morir en les subtiletes de la sofística, i uns altres a transformar-se i vivificar-se en la dialèctica platònica.

¹ *Hist. crit. philos.*, tom 1, p. 1160. Lips. 1742 en 4°.

² Vegeu els *Frag. de Philos. Ancienne*, 2^a ed. en 8^a, 1840, p. 1 i seg.

INTRODUCCIÓ I BIOGRAFIA

II. BIOGRAFIA.— DISCUSSIÓ CRONOLÒGICA SOBRE EL NAIXEMENT DE PARMÈNIDES; EL SEU VIATGE A ATENES; ELS SEUS DEIXEBLES

Tots els que han parlat de Parmènides estan d'acord a dir que va néixer a Èlea, a la Magna Grècia, d'una família honorable. El seu pare es deia Piret.¹

Però la seva data de naixement sovint ha estat controvertida. Les dues autoritats principals sobre les quals reposa semblen contradir-se; i els cronologistes han pensat que havien de descartar, els uns el testimoni de Diògenes pel de Plató, i els altres l'afirmació de Plató per la de Diògenes.

En la informació de Diògenes² Parmènides *floria* als voltants de la 69ª olimpíada, és a dir, del 504 al 500 aC; i Diògenes, historiador mediocre de les doctrines i dels sistemes és, en cronologia, una vertadera autoritat. Però Diògenes no parla més que d'un moment on Parmènides comença a adquirir un cert renom; el seu testimoni, pel que fa al naixement d'aquest filòsof, deixa doncs algun camp a les conjectures.

Al seu costat, Plató parla fins a tres vegades, en els seus diàlegs, de l'època de Parmènides. El pasatge més ampli i més significatiu es troba a l'inici del *Parmènides*.³ «Un dia», diu, «Zenó i Parmènides arribaren a Atenes per a les grans Panatenees. Parmènides, ja vell i amb cabells blancs per l'edat (tenia pràcticament seixanta-cinc anys), encara era bell i d'aspecte noble. Zenó s'aproximava a la quarantena: era un home ben plantat i d'una figu-

¹ DIÒGENES LAERCI IX. 21.

² IX. 23, Ἦκμαζε δὲ κατὰ τὴν ἐνάτην καὶ ἐξηκοστήν Ὀλυμπιάδα.

³ Trad. de M. Cousin, XII. 5.— H. E., 127, a, b. Les pàgines de l'edició d'Henri Estienne (París, 1578) que cito, són indicades al marge en pràcticament totes les edicions posteriors, i notablement en la de M. Bekker.

ASSAIG SOBRE PARMÈNIDES

ra agradable. Sojornaren plegats a casa de Pitodor, a fora dels murs, al Ceràmic; és quan Sòcrates hi anà seguit de moltes altres persones per sentir llegir els escrits de Zenó, ja que era la primera vegada que Parmènides els havia portat amb ell a Atenes. Sòcrates llavors era molt jove.»

Els altres passatges venen a confirmar aquest. En el *Teetet*¹ Plató fa dir a Sòcrates: «Parmènides em sembla al mateix temps respectable i terrible; jo l'he freqüentat quan era molt jove, essent ell molt vell». Finalment, al *Sofista*² Sòcrates pregunta a l'estranger d'Èlea si té el costum de presentar i desenvolupar ell mateix els seus arguments o bé si prefereix el mètode de les preguntes, «mètode», diu Sòcrates, «del qual he vist extreure a Parmènides els més bells discursos del món en una època en què jo encara era molt jove i ell d'edat ben avançada». Algunes pàgines més endavant³ afegeix: «Ara bé, heus aquí, jove estimat, el que Parmènides ens ensenyava en un altre temps quan teníem la teva edat, i al començament i al final de les seves lliçons en prosa i en vers».

La insistència que posa Plató a tornar sobre aquests tres passatges, insistint en les relacions que hi havia hagut entre el seu mestre i Parmènides, i sobretot la precisió amb la qual determina l'edat de Parmènides i l'estat de Zenó quan es trobaren per primera vegada amb el jove Sòcrates, demostra que les seves afirmacions estan d'acord amb la veritat històrica i que no són simples jocs de la imaginació. Sens dubte el gran artista sacrifica sovint els seus dons artístics als fets de la cronologia i de la història. Però aquí sens dubte és impossible suposar-ne la mateixa fantasia si no és que volem admetre d'una manera absoluta que, en tots els

¹ *Ibid.*, II. 154.— H. E., 183e.

² *Ibid.*, IX. 164.— H. E., 217c.

³ *Ibid.*, p. 222.— H. E., 237a.

INTRODUCCIÓ I BIOGRAFIA

escrits de Plató no hi ha una sola informació a la qual es pugui atorgar confiança.

Ara bé, si es compara el testimoni de Plató amb el de Diògenes, sembla difícil poder admetre'ls tots dos alhora, atès que les paraules de Diògenes, fent remuntar el naixement de Parmènides molt enllà, implicarien una rara longevitat per aquest filòsof; donat que, segons el relat de Plató, Parmènides hauria viscut el suficient per haver pogut discutir amb Sòcrates. En efecte, Sòcrates va néixer al quart any de la 77ª olimpíada, l'any 469 o 470 aC; si per tant se suposa que Sòcrates només tenia setze anys quan discutia amb Parmènides de seixanta-cinc, la trobada d'aquests filòsofs tindria lloc el 454, i el naixement de Parmènides seixanta-cinc anys abans, és a dir, el 519 aC.

Però Diògenes declara que Parmènides *florí* en la 69ª olimpíada, del 504 al 500 aC; i en aquesta època no hauria tingut més que setze o dinou anys. Com, doncs, admetre una celebritat tan precoç? I si se suposa que en la 69ª olimpíada Parmènides tenia quaranta anys (és l'edat on, normalment la reputació adquireix la seva plenitud), s'arriba a atribuir-li cent cinc anys quan es troba amb Sòcrates, és a dir, a fer-lo tan vell que el relat d'aquesta conversa filosòfica no és admissible.

Finalment, afegim que la vila d'Èlea no va ser fundada per una colònia de focs fins a la 61ª olimpíada, mentre que Diògenes afirma que Parmènides florí a penes en la 69^a; i que si es fa néixer Parmènides massa tard, suprimint el testimoni de Diògenes, es fa impossible tot tipus de relacions personals entre ell i Xenòfanes, del qual generalment es considera deixeble.

Com conciliar doncs els dos testimonis de Plató i de Diògenes que aquí semblen contradir-se; o és que cal refusar l'un en favor de l'altre?

ASSAIG SOBRE PARMÈNIDES

Ateneu¹ i Macrobi² prenen partit per Diògenes contra Plató. Però l'un i l'altre es limiten a remarcar que Parmènides era tan anterior a Sòcrates, que la infància de Sòcrates a penes s'ha pogut trobar amb l'extrema vellesa de Parmènides, i que és poc probable que hagin discutit entre ells unes qüestions tan delicades i subtils de metafísica. Ara bé, aquesta observació d'Ateneu i Macrobi només demostra que ambdós entenien la frase de Diògenes en el sentit que fa remuntar el naixement de Diògenes el més lluny possible, i que d'aquesta manera la dificultat que ens atura ja ha estat apreciada fa temps. Però donat que ells no enuncien ni l'un ni l'altre cap autoritat en contra, la seva observació no afegeix res al testimoni de Diògenes ni desmenteix el de Plató.

Els moderns en general han intentat unes interpretacions favorables a Plató i no voldrien tenir en compte el testimoni de Diògenes. D'aquesta manera, Scaliger³ i Fülleborn⁴ proposen reemplaçar εικοστήν per ἑβδομηκοστήν, el que donaria la 79ª olimpíada en lloc de la 69ª que indica Diògenes. Però no han vist que el canvi trastoca tota la cronologia de Zenó com es troba establerta en Diògenes; si no és que admetem que el mestre i el deixeble eren de la mateixa edat, cosa que és contrari al testimoni de Plató, que el canvi proposat té, malgrat això, per objectiu, fortificar i aclarir.

M. Cousin⁵ pensa que s'ha de situar el naixement de Parmènides entre la 61^a i la 62ª olimpíada (del 535 al 531 aC). Ara bé, en aquesta hipòtesi Parmènides hauria arribat als seixanta-cinc anys

¹ xi. 113, ed. Shweig.

² *Saturn.*, i. 1.

³ *Ap.* Karsten.

⁴ *Beitr.* vi. 12; vegeu també el prefaci de Schleiermacher a la seva traducció de Plató, i HEINDORF, *ad Parm.*, c. 2, p. 190.

⁵ Vegeu els *Frag. de Philos. Ancienne*, article Zenó, 2^a ed., p. 85.